

Респондент: Череп Людмила Олександрівна, (69 років).

Хто записав: провідний редактор
(з видавничої діяльності та сайту)

Інформаційно-видавничого відділу
Національного музею Голодомору-геноциду
Любов Гоцуляк.

Дата запису: 01.09.2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: Аудіодзвінок.

Мені 69 років. Череп Людмила Олександрівна.

Де Ви проживаєте?

Село Стара Басань.

І під час війни, коли почалася війна Ви також були там?

Да, я тут постійно.

Ви ж були під окупацією, правильно?

Ну, я не знаю як воно правильно Вам сказати. Зразу казали, що ми були під окупацією, а зараз якось по інакшому. В нас не все село було зайняте. Іменно оце наш хутор, ми так наче одкинуті в ліс, колись тут був хутор Тимки, то потім приєднали до Старої Басані і центр села був зайнятий, середня школа, школа-інтернат. А частина села взагалі, чула що стріляли що було.

А Ви де жили? На цьому хуторі чи десь в центрі?

Ну воно це вулиця центральна, вона тягнеться так як центральна вулиця туди аж до лісу і де раніше були Тимки. Зараз воно Стара Басань, да і все.

Хутір Тимки – це було раніше?

Да. А зараз це вулиця Мисливська.

А Басань це селище міського типу чи просто село?

Село, просто велике село.

А розкажіть, будь ласка, як особисто для Вас розпочався ранок 24 лютого?

Ви знаєте, тоді ж було щось таке, ми говорили про це, якесь було в нас, ну не знаю, наче чувство, що воно щось буде. Проснулась од того, що вибухи десь. На вулицю повиходили рано зовсім. Київ бомблять. Воно Бровари до нас ближче. Но Київ каже, Київ. Ми ж не далеко, ми 70 кілометрів від Києва. Ми до Чернігівської області, но Київ до нас ближче. Ми, якщо ви чули Барвиці є село, в перві дні, його розбили, розбомбили, так оце ми біля цих Барвиць. Вони йшли по Сумській трасі і по Київській трасі через Козелець із Чернігова, я вже не пам'ятаю, із Сум ішли через Перемогу, через Новий Биков туди. А під Перемогою їх почали бити. І вони тоді найшли чи їм хто показав, чи самі найшли дорогу через Стару Басань. Воно ближче даже до Києва, навпростець через ліс. І через те вони до нас попали. Їздили вони до нас до Барвиці, на Заворичі, на Броварі. Так почався ранок 24. Пособирались люди в селі. Всі зажурені, всі розстроєні. Почали їхати київські діти, киевляни з'їзжаться в село, і кажне думало, що воно день-два-три. А воно получилось, що в окупації цій були місяць. Виїхати з села не можна практично. Було з усіх сторін, з усіх сторін. Вони і на фермі, і в нас дві

школи-інтернат, і по школах стояли, і середню школу зайняли, по дворах розташувались. Я ж кажу, виїхати нікуди, на дорогу не розришали виходить. Щоб усі були, це уже якщо якась причина, щоб на роботу пускали. Школа-інтернат і сироти-дітки були осталися, їх тоді вже вивезли пізніше, дак на роботу пропускали. Було дуже страшно. Дуже, дуже страшно. Таке. Перші оці, як зайшли перші, може воно ще тільки начало було, я з ними саме не спілкувалася, я тільки бачила, як вони їхали на танках, на бронетранспортерах проїзжали мимо двору. Так же од людей чую, що перші були не такі страшні, вони розбили магазин, набрали собі що хотіли, зайшли там в інтернат у школу поселилися і загадали, щоб їм їсти там варили, зайшли в дитський садик продуктів собі набрали. Но людей вони якось не трогали, а вже як прийшли другі, другий наплив – дак ті були страшні, ті були дуже страшні. Вони ходили по дворах, попалили дуже багато машин у людей. Згоріли хати. Вони стріляли... ну... куди попало. Оце ноччю часов з 12 починають стрельбище. І по чому попало, по тому і стріляли. Так наче вони гралися.

А Ви кажете, що спочатку були перші. Хто вони були за національністю?

Ну вони були руські. Ну я ж кажу мені не проходило з їми спілкуватися, а оц що були, казали багато білорусів там були. Ну воно може якийсь говор такий. Вобше були руські. Були молоденькі хлопчики, це були молоді солдати. А вже що другі пришли, це були такі бували.

Це у них мабуть якась ротація відбулася?

Да, да, да.

А ці, що другі прийшли, то вони приблизно через скільки часу прийшли?

Ну вони я не скажу що мінялися, ті їхали виїзжали. Вони добавлялися. Проїхали через Стару Басань і поїхали на Барвиці, де вони там. А ці прибували, ще прибували. І стояли ж тут. Вийшли вони всі 28 березня од нас. Проїшло... точно ж не можна було пощитать... пройшло 150 танков, як виходили. Побиті були танкі стояли, оті їхні бронетранспортети, чи як їх там називається. Оце таке.

Ваш син, Анатолій, він неподалік від Вас живе. То він не міг до Вас приїхати, так? Також був окупований?

Село Піски. Це 15 кілометров воно село од села. А через ліс воно даже ближче, через ліс 9 кілометров. Ну пройти, проїхати нікудою не можна було. І втому селі... Дорога одна. Як вони повернули до нас із Нової Басані і вони пішли через Піски на Стару Басань на Бервиці. Приїхати не можна було нікудою, ні туди, ні звідти. І в нас же було простіше трохи, ще чуть-чуть простіше, бо в нас Бобровиця була не окупірована, районний центр. Дак звідти якось головиха до головихи по буханці хліба доставляли, роздавали людям. До нас тоже сюди на хутор не можна було передать, ну хоч у селі, а Піски у погребі висиділи всі і всьо. Побили газ, побили стовпи свету. Не було ж ні газу, ні свету. Все було розбите. По обстрілювали людям хати. То що погоріло багато дворищ, а то стріляли просто по хатам. Я сама стояла біля шафи на веранді, я вибух почула і такий звук, наче ото горяще поліно у воду,

таке ж шипеніє якесь. І дивлюсь коло мене скло летить, із шафи все летить я даже одразу його я ... я оцепеніла і не доберу що робиться ... це ж сикунди. Тоді вже це все пройшло, дивлюся у мене стенка у веранді пробита, шкафа розбита, одежа, що була в шафі, на нитки побита. Як воно не загорілося не знаю. Вікна повилітали, штори побиті на вікнах. І посуда побита і все. Даже на дворі, які постройкі де, у душі стільки дирок страшно, і бочка пробита, літній душ зверху. Літня кухня шифер повністю побитий. В кінці міста розірвалося якийсь снаряд, чи воно міша, чи що воно. Таке вирва велике. І осколки летіли. І я по середині цього стояла, я ж кажу, Бог сохранив.

Скажіть, будь ласка, Ви кажете, що ваша голова, я так розумію ОТГ (Правильно? Староста наша.) вона з Бобринці?

Вона наша басанська. У сільраду їй розрешали приходити. Як вона з їми вже договорялась, но вона приходила в сільраду на роботу.

Це російські солдати їй дозволили, так? Приходити на роботу?

Да, да. Вона ходила із своїм сином вони пробиралися в район і привозили хоть оцім людям, де їх не було, на ту половину села, де їх не було, тих солдат руських, дак хоть тим щось привозили. Бо в Басань же ніщо не їздило тоді. А вже ж пробиралися якось люди, нас буханку, хоч по трошку принесуть щось.

І Вам вона також приносила хліб?

Передавали, як можна було ким. Дак і були хлопці, що пробиралися находили стежки через ліси, і кругом і пробиралися, приносили по трошку хліба. Страшно було і зараз же у нас звірі зриваються в лісі. І зараз стріляє. Уже скільки тих сап'юров ходило, скільки вже розмінювали. Дуже багато мін, дуже багато снарядов пооставалося і по лісу, і кругом.

Світла, газу, води, усього цього .... Вода була з криниці?

Вода була в нас. І даже як і світла не стало, побили стовпи, не стало світла, дак вода була, бо криниця, колодязі. А тільки щас таке время що у колодязях води немає. Засуха, і немає зараз дуже дуже мало в колодязях води. Ну дак у людей є ручні скважини, із ручними насосами. Уже ж ходили по воду туди, брали. В кого запаси були. Через річку поверх було проведено газ, постриляли спеціально трубу, щоб газу не було.

І світла також не було?

І світла не було. Дак у мене як оце в хату попало, що осколки в мене, дак під двором в п'ятьох місцях розбитий дріт осколками, дак це ж не тільки по мені стріляли. Побиті й стовпи були, і дріт. Да страшно було. І підстанцію розбили. Ну тоді бистро настроїли, як вони вишли, настроїли, дали людям і свет, і газ.

А люди в селі допомагали один одному? Ділилися їжею? Якось підтримували?

Було дуже важко, через те, що наїхало багато киян. Виїхать не можна. Їхали без запасу. Ніхто ж не думав, що воно отак буде все довго, і все. Ділилися, люди виручали один одного. За це не можна балакати. З дітками примали і на квартиру пускали, уже як треба ж було. Ділилися. У нас тут монастир у Тимках у нашому хуторі. Батюшка він так помагав людям, він там у себе в монастирі пекли, вони хліб пекли, маленький такий, буханочки. І

виручав людей хлібом. Роздавав людям по маленькій буханці хліба через день. Помагав людям здорово. Тоді якраз же таке время було, буревії сумашедші, а засуха. А в нас же кругом ліс, це треба побачить. Оце наш хутор, він з усіх сторін ліс, ми в лісі. І вони стріляли, може вони боялись тероборони, чи я не знаю. Вони було як їдуть, вони стріляють кілометрів на десять з одної сторони прострілюють ліс і з другої сторони ліс прострілюють. І займалася суха трава, горіла трава, засуха кругом. Води немає, тушить нема чим. Це було щось страшне, люди були вимучені що страшне. Багато хат погоріло не те що стріляли по хатах, а од цього, що не можна було зупинить, горіла трава. Спасіба ці ото монахи, вони так помагали людям здорово дуже.

А скажіть, будь ласка, як взагалі, і чи знущалися російські військові над нашими цивільними українцями? Чи можливо брали у полон, можливо когось вбили?

У мене сусіда вбили, через дві хати мужчина живе. Прийшли, забрали. Ну більш усього що на нього хтось сказав. Вони прийшли ...забрали і не вернувся. Найшли його вже в Новій Басані, там де рядом не Стара Басань, а вже Нова. Поховали, вбили. Замучили там їх. І ще забирали хлопців. Держали в плену, ну тоді вернулись вони, одпустили їх. А так стріляли по хатах дак і поранені були, і жінка стояла одна коло окна, по голові попали, убили прямо в хаті, у вікно.

А як було звати вашого сусіда і скільки йому було років?

Ну йому десь напевно було десь 52-53 роки. Саша Лисак. По-перше він руськомовний. Із Мурманська родом. Наче ж по суті дела їхній. А він переїхав сюди і жив тут, так, в Україні? Да він із дитинства тут. Колись його батьки переїхали і тут жили. Він так по російськи говорили.

Не розрішали ходити по селу, як люди було десь хтось кудись вирветься, поверх голови стріляли. Зразу. Тільки десь когось помітили і зразу поверх голови. Або падай, або ховайся. Не розришали ходити по селу. Тільки як є якась причина якось, що вони знають що людина йде на роботу. В нас інтернат і там осталося скікись дітей. Я не знаю по якій причині. Їх тоді вивезли. А то там вони теє. Дак вони пришли і кажуть, тут діти, діти. Ну я не знаю чого вони тут. Пошли в магазині вибили двері набрали канфет у магазині, принесли дітям. Магазины вобше всі побили. Всі потрощені. А в садіку пішли побрали всі продукти з холодильників і принесли в інтернат, заставили, щоб там їх поварі варили. У людей забирали вещи по хатах. Мені жав Бог, що я з ними близько не..., бачила ото як вони проїзжали, а так ні. Забирали мікроволновкі, чайники, стіральні машини, і все тянули. У нас такого не робили, а оце Нова Басань, дак там і худобу забирали в людей, різали.

Різали і їли?

Їсти собі різали. Вибирали де лучше, там м'ясо виберуть, а то валяється просто так. Ну в нас у селі такого не було. Я чула од людей таке, у нас такого не було.

А оці росіяни, як прийшли до вас, вони взагалі пояснювали для чого вони прийшли на нашу землю? З якою метою?

Плакат повісили у центрі села «За мир». І хто знає, вони нічого такого і не пояснювали, щоб шось там людям розказували, пропаганди вони ніякої не вели. А молодьож їхня, шо зразу зайшли, дак сказали, шо ми не хочем воювать, нас просто прислали. А ми не хочем войны. Один був шо аж плакав, каже в мене дитина мала і друга буде, а мене заслали сюди. Якби я з ними сама общалася, а я з ними не общалася. Я не спілкувалася з їми. Отаке.

А коли звільнили Басань?

Вони од нас пішли 28 наче, чи 28 чи 27. Должно 27 вони почали виходить, і 28 утром ще були танки. Я ж кажу їх страшне скільки шло. Завидували все время, шо ви тут как буржуї. У вас і то, і то єсть, ви тут как буржуї живьоте. Оце так казали людям.

Тобто вони казали, шо ви живете краще, чим ми?

Да, да, да.

Бо ми працюємо.

У вас в селах асфальт в селах, ви как буржуї.

А скажіть, будь ласка, а як особисто ви гадаєте, хто саме винен у цій війні? Це винна політика, я маю на увазі керівництво росії чи військове керівництво їхньої країни, чи самі росіяни, самі люди?

Це якби я з ними спілкувалася, я б могла сказать. Ну мені не приходилось мені з їми спілкуваться. Не знаю. Ну вже було дуже страшно і це одиниці були...так вони страшні були, ну шо. Ну страшні, да і все. Були такі, шо наприклад там, прийшли утрюх до женщины, просили помиться. Вона каже, ну в мене немає ванни, нема такого. Каже злякалася, зайшли в хату з автоматами. Каже може вам хлопці, хоч хліба чи переїсти, а вони кажуть нам не можна, на нас кричать. А другі були кажуть приходили і потребували, щоб їм давали їжу. Хто знає.

Але взагалі вони були дуже агресивно налаштовані проти українців, так?

Ну не приходилось мені з їми говорить. Я не можу точно сказать, яка в їх була. Я з їми не спілкувалася сама.

А скажіть, будь ласка, Басань дуже постраждала, так? Багато руйнувань у селі?

Да на pewno багато. Вони як їхали, дак вони стріляли, просто стріляли по хатах, куди попало, дак багато хат побитих. Я не знаю 27 чи 37. Оце не знаю точно скільки спалених хат осталося. І ото ж поранені пооставалися. Жінка одна поранена коло нас, і в Старій Басані були. І там де вони були, дак там страшне. Середню школу ну порозкидали і все. Не знаю, для чого воно їм було, оті зошити, книжки, парти. Таке кругом грязь. Кругом все порозкидане. І там де в хатах вони останавлювались, люди тікали, а вони заходили в порожні хати, дак тоже кажуть там ну страшне шо після їх було.

А це в цій школі був їх штаб, так?

На pewno був там штаб, бо вони там і окопи покопали, і окопалися. Людей не давали хоронить, оце ще таке страшне якесь було. Люди вмирали місяць же, а хоронить не давали, хоронили людей на городах і садках. А тепер перезаховують.

Тобто люди ховали людей у себе на подвір'ях, так?

Просто стара людина вмере, а хоронить не давали на кладбищах.

То виходить, що ховали в себе де можна було, а потім вже коли звільнили, переховували?

Коли звільнили, перехоронювали.

Аби тільки вони не вернулись. Дуже страшно.

В монастирі є пічка, де можна пекти. Вони самі собі готують їсти, там же мужський монастир, дак він пік нам хліб роздавав, якісь там пампушки, і розносив людям роздавав.

Це він безкоштовно це робив?

Шо?

Безкоштовно він це робив, так?

Да, да, да. Безкоштовно. У нас дуже хороший батюшка, він там при монастирі маленька церковка і люди буває так, що ходять туди і носять все. Всігда як принесли панахіди, дак зразу розніс по людях, скільки в нього є роздав людям. А в войну він дуже помагав, і борода була обсмажена, і уши, і коси, і все. Тушив пожарі. Якби не вони, я не знаю. Мужчин мало. А вони ці монахи помагали, страшне як людям помагали. Хлібом помагали здорово. Ми йому предлагали, було кажемо давайте ми хоть муки там якоїсь може більшу. Він каже, поки є в церкві от і буду пекти і розносить, вам давать.

А як його звати?

Батюшка Наум.

Ви казали, що замінували кладбище, двори, де вони жили?

Да, оце де стояли, покидали міни кругом. А в лісі страшно. І нам оце ж ще до цього время, я вам казала, так у лісі як жажне да жажне. Десь звір, наведено, попадає, воно зривається. Напоминає ше й зараз нам. Мені балакать про це важко. Ми жили по хатах, було собиралися, не по одному, а щоб було веселіше.

А Ви взагалі самі живете, так?

Да, сама.

То до Вас ще хтось приходив, хтось із сусідів?

І до мене, і в мене були сибирались, ночували. А тоді у моєї сусідки дівочка больна, дак до неї було ходимо. І ночуємо там усі разом. Воно наче разом веселіше. Проходили ночі оце так, звечора до 11 стріляють, стріляють, стріляють. І ти ж не знаєш, чи воно попаде по тобі, чи воно по сусідній хаті, хто знає. По дорозі їдуть, гудуть. Не можна було видержать. То ми ото збираємось десь і ночуємо разом, щоб не так страшно. Тоді ото з 11 наче притихнуть, наче якийсь перерив, тоді з часу ночі знов бух і бух, і бух до самого утра. Страшно. Страшно було. Забрали двох хлопців. Шли до матері. А в шафі, один з армії прийшов, в шафі форма воєнна вісила. І вони форму ту унічтожили, а хлопців забрали, двох синів. Не було їх, наведено, тиждень, а тоді прибились вони. Вобщем розказує один хлопець, воно в газеті є стаття. Яка газета? Десь у мене є газета. І в Чернігівщині ще одна газета є. Їх повели вже на рострел, уже їх готовили вести і зайшов якісь офіцер руський, каже, що ти так похожий на мого сина очима, що я не можу по тобі стрілять. І я

каже сейчас піду, покину двері, а ви тікайте хто куди утиче. І вони, скільки їх там було, каже тікали, в різні сторони порозбігалися. Кого вбили, кому удалось втекти. Ну ці два хлопці вернулися живими.

Це російський солдат таке сказав, російський військовий?

Да, російський офіцер. А їх уже готовили до рострелу. А у сусідньому селі, дак хлопця вечором... вони ж предупреджали, щоб ніхто ніде не ходив по вулицях. А він не далеко до дівчини своєї вийшов. Вони по йому стрельнули. Пробили голову. Сильно поранили. А доїхать не можна ні до Пісок, ні до Басані. Нікуди не можна доїхать, ні скорою нічого. Дак мати кинулась до їх. В ного падала. Дак вони забрали цього хлопця. У Новому Бикові в їх був госпіталь. Вони забрали його в свій госпіталь руський. А тоді день, два, три вони пішли. Оце одступили вони. А про хлопця ні слуху, ні духу немає. А тоді вже десь через якесь время, вже вони пішли, із Курська, з Курська наче, чи з Казані, уже позвонили. Він прийшов у себе, все вспомним. Якась була наша там медсестра, українка, шо вона забрала цього хлопця до себе і подзвонила сюди до матері, шо він у неї. Вона його опікує. А він хороший програміст і десь на хорошому щиту в Києві, в якомусь інституті він робив. Дак уже ця організація узялась, його переправили сюди на Україну цього хлопця. Зараз він десь у Закарпатті реабілітацію проходить.

Так йому пощастило.

Оце таке було. Було. Пережили. Ну я ж кажу, ходили вони, заходили і селилися. Слава Богу, мене це минуло. Я з їми сама не общалася. Я тікі так, проездом їх бачила їхні всякі. Їдуть вони оце наче розведку по селу робили, оце утром проїхали танки по селу аж до лісу, в кінець села. Назад летять. Вечором опять те саме. Ну і на фермі, недалеко від нас ферма, вони там стояли. І стріляли куди їм хотілося, туди і стріляли. Оце таке.